

Uvodne riječi

Ovaj tematski broj časopisa *Radovi za hrvatsku povijest* objedinjuje radove nastale u okviru znanstvenoga skupa „Antika u hrvatskoj kulturi, umjetnosti i književnosti u ‘dugom’ 18. stoljeću“, održanoga u Zagrebu od 30. studenoga do 2. prosinca 2023. godine, u suorganizaciji Hrvatskoga instituta za povijest, Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža. Skup je okupio istraživače različitih disciplinarnih provenijencija koji su propitivali različite modalitete adopcije i adaptacije klasične – grčke i rimske – tradicije u razdoblju od početka 18. stoljeća do 1830-ih godina s namjerom da se premoste praznine nastale dugotrajnim istraživačkim marginaliziranjem ove izrazito kompleksne epohe. Ovaj temat – kao i sam skup – rezultat je djelovanja Istraživačke grupe za 18. stoljeće (IGOS) koja je usredotočena na istraživanje različitih aspekata kulturne, umjetničke, književne i društvene povijesti toga razdoblja. IGOS okuplja istraživače i stručnjake iz različitih institucija s ciljem da pridonese znanstvenom razumijevanju te interpretaciji događanja i fenomena tijekom 18. stoljeća u kontekstu hrvatskih zemalja. Od osnutka 2023. godine grupa IGOS postala je jedno od ključnih žarišta interdisciplinarnoga proučavanja prosvjetiteljskog razdoblja u hrvatskoj humanistici, okupljajući stručnjake različitih disciplinarnih profila s ciljem uspostave razgranate znanstveno-istraživačke suradnje te kreativne razmjene analitičko-interpretativnih rezultata.

Pojam „dugog“ 18. stoljeća – od ranoga 18. stoljeća do početaka preporodnoga pokreta 1830-ih – u okviru standardne historiografske periodizacije označava razdoblje obilježeno prosvjetiteljskim svjetonazorom, reformama i ubrzanom cirkulacijom ljudi i ideja, što je u hrvatskim zemljama, zahvaljujući kontinuiranoj uporabi latinskoga jezika kao europske *lingua communis*, dovelo do intenzivne recepcije antičkih autora, učvršćenja klasicističke estetske paradigme te rastućega interesa za antičku materijalnu baštinu, kako na obalnom, tako i na kontinentalnom prostoru. Fenomeni transtemporalnog kulturnog transfera koji se realiziraju u procesima adopcije i (proto)nacionalne adaptacije antičkih toposa i referenci kao svojevrsnoga književnog, umjetničkog, pravno-političkog i kulturno-memorijskog repozitorija u okviru različitih tekstnih i materijalnih praksi nastalih u razdoblju „dugog“ 18. stoljeća čine središnju problemsku okosnicu ovoga temata. Svi radovi koji su predloženi za objavljivanje prošli su recenzentski postupak, i to po dvoje recenzenata, stručnjaka za odnosno područje.

Temat otvaraju radovi koji analiziraju upotrebe i funkcije antičkih toposa i referenci u okviru gimnazijske i sveučilišne obrazovne prakse. Tako Ivan Marjanović u radu *Pjesme zahvalnice osječkih gimnazijalaca (1838 – 1842)* podrobno razlaže strukturu i motive sedam latinskih zahvalnica (*paedeuteria*). Pokazuje kako se

u praksi školskoga pjesništva očituju utjecaji Scaligerove *Poetike*, čitanja djela rimskih pjesama te odredbi *Ratio educationis*, rekonstruirajući time gimnazijski program i lektiru u prvoj polovici 19. stoljeća. Zrinko Novosel pak u članku *Antika u pravnom studiju početkom 19. stoljeća – od studentskih bilježaka do ispitnih teza zagrebačkih profesora* uspoređuje reference na antičke autore u bilježnicama Konstantina Farkaša i ispitnim tezama Pavla Antuna Markovića. Ovisno o stupnju i razini pravnoga obrazovanja, Novosel detektira različite pedagoško-didaktičke funkcije antičkih referenci u rasponu od jezično-stilskih i intelektualnih uzora do argumentacijske legitimacije suvremenoga javnopravnog diskursa. Pravnim diskursom bavi se i Ivan Karlović. U radu *Literatura ugarsko-hrvatskog prava i recepcija romanističkih koncepata tijekom „dugog“ 18. stoljeća* Karlović prati postupnu romanizaciju pravnoga diskursa: od čvrstoga oslonca na Werbőczyjev *Tripartitum* prema sustavnom uključivanju civilističkih pravnih koncepata, pri čemu djela pravnih pisaca poput Szegedyja, Husztya i Kelemena zorno reflektiraju prijelaz u moderniji, romanistički strukturiran pravni sustav. Ove transformacije pravnoga diskursa nadovezuju se na već spomenute pomake u pravnom školovanju koje je u njihovoj funkcionalnoj dvostrukosti – kao refleks humanističke erudicije i javnopravne pragmatike – dijagnosticirao i Novosel.

Slično pravnome, i religijsko-politički diskurs 18. stoljeća pruža izvrstan uvid u raznovrsne modalitete selektivnog i instrumentalnog korištenja antike. U radu *Zaboravljena baština? Antika i Bosna Srebrena u 18. stoljeću* Rudolf Barišić konstatira da su se u bosanskim franjevačkim kronikama i propovijedima antički toposi javljali relativno rijetko i primarno didaktički, pri čemu su njihovu recepciju primarno oblikovali pastoralni kontekst, političke okolnosti i potreba legitimacije franjevačkih prava i povlastica u Bosni Srebrenoj. S druge pak strane, Janja Dora Ivančić u članku *Uloga antike u djelima zadarskog nadbiskupa Matija Karamana (1700 – 1771)* analizira kako Karaman antičke izvore koristi u oblikovanju etnogenezijskih, političko-religijskih i jezično-povijesnih argumenata sukladno aktualnoj prozelitističkoj politici Rimske kurije, posebno u odnosu prema pravoslavlju, čime se dodatno osvjetljavaju mehanizmi i funkcije instrumentalizacije antike u religijsko-političkom diskursu 18. stoljeća.

Antikvarske i historiografske prakse 18. stoljeća razotkrivaju napet odnos između heuristike, interpretacije i političkih upotreba antičkih izvora. Analizirajući *Raspravu o Andautoniji Baltazara Adama Krčelića* Mislav Gregl pruža svojevrsnu znanstvenu rehabilitaciju tog zanemarenog rukopisa u kojemu Krčelić, unatoč pogrešnoj lokalizaciji Andautonije, kreativno kombinira brojne antičke izvore. Pritom demonstrira zavidnu epigrafsku vještinu i umješnost korištenja antičke tekstne i materijalne baštine u svrhu razvijanja vlastite pravno-političke argumentacije što predstavlja važan prilog razumijevanju antikvarskih praksi katoličkog prosvjetiteljstva.

Kada je riječ o osamnaestostoljetnoj historiografiji, Petra Predoević Zadković i Palma Karković u članku *Važnost „dugog“ 18. stoljeća za poznavanje riječke antičke baštine* sustavno prikazuju i kritički revaloriziraju baroknu i ranonovovjekovnu historiografiju Rijeke. Ističući pionirske doprinose Claudia de Marburga, Ivana Antuna Benzonija i Tome de Perija, autorice opravdano zaključuju da do suvremenih spoznaja o antičkoj Rijeci ne bi bilo moguće doći bez tih prvih interpretacija rimskih literarnih izvora i spomenika. Pavao Nujić u radu *Ilirija u opisu Slavonije i Srijema Friedricha Wilhelma von Taubea* podrobnio analizira Taubeovu inačicu ilirskog ideologema, ističući kako se antička baština slavonsko-srijemskog prostora, koja je u okviru prosvjetiteljskog sustava znanja bila nositeljem simboličkog prestiža, funkcionalno uklapa u širi ideološko-politički okvir habsburškog ilirizma. Tematsku cjelinu posvećenu osamnaestostoljetnoj historiografiji zatvara tekst Feđe Milivojevića. U analizi prikaza Ilirskih ratova u djelu Švearova *Ogledala Ilirijuma* autor ezemplarno pokazuje kako taj autor, iako ne posjeduje formalno povjesničarsku izobrazbu, gradi prvu cjelovitu vernakularnu sintezu hrvatske povijesti od početaka do 1848. godine. Švear usto koristi neobičan, ali točan sustav datiranja i selektivno odabire antičke izvore s primarnom svrhom kreiranja moralnog i znanstvenog legitimiteta svoje nacionalne povjesnice.

Cjelina u kojoj su okupljeni radovi iz vojne povijesti ukazuje na značajne kontinuitete između antičke vojne teorije i ranonovovjekovne ratne prakse. U članku *Utjecaj Ksenofontove knjige O zapovjedniku konjice na razvoj vojnog konjaništva u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću* Filip Katanić komparira Ksenofontov traktat s Khevenhüllerovim konjaničkim priručnikom *Exercitium zu Pferd und zu Fuß* (1739) pokazujući da se struktura, metodologija i deontološki okviri antičke konjaničke doktrine, unatoč tehnološkim razlikama epoha, izravno reflektiraju u habsburškom vojnom umijeću 18. stoljeća. Imagološkim aspektima osamnaestostoljetne vojne povijesti bavi se Juraj Balić u radu *Barbari na europskim bojištima u 18. stoljeću: prikaz krajišnika u Sedmogodišnjem ratu*. Na temelju analize više od 650 suvremenih britanskih novinskih napisa Balić pokazuje kako su hrvatsko-slavonski krajišnici u kulturnom imaginariju osamnaestostoljetne Europe figurirali kao ekvivalent rimskim pomoćnim četama (*auxilia*). Premda su većinom negativno i stereotipno prikazivani, krajišnici se zahvaljujući svojim moralnim i borbenim vještinama ipak postupno počinju uklapati u normative okvire prosvijećenoga ratovanja.

Cjelina posvećena umjetnosti i materijalnoj kulturi uvelike svjedoči o širenju klasicističke poetike i estetike i njihovim lokalnim prilagodbama. U članku *Utjecaj antičke ekloge na pastirske razgovore Matije Petra Katančića (1750 – 1825)* Lidija Ban Matovac uspoređuje dubrovačke pastoralne ekloge i liriku iz 16. i 17. stoljeća s pastirskim razgovorima Matije Petra Katančića. Premda su dijelile neka stilska obilježja i motive, autorica zaključuje da su Katančićevi stihovi vjernija preslika antičkog modela nastala po uzoru na mađarski klasicizam. Mateja Jerman

pak u radu *Barokni klasicizam u Istri i Hrvatskom primorju: nekoliko zlatarskih primjera* precizno analizira i atribuirala malobrojne, ali reprezentativne liturgijske predmete iz toga stilskog razdoblja. Prema rezultatima autoričinih preliminarnih istraživanja, uočava se velik utjecaj bečke zlatarske škole što predstavlja važno polazište za daljnja istraživanja žarišta transfera materijalne kulture u razdoblju klasicizma. Cjelinu posvećenu lokalnim adaptacijama i adaptacijama klasicističkog stila zatvara rad Katarine Nine Simončić naslovljen *Neoklasicistički modni kodovi u hrvatskom plemstvu ranog 19. stoljeća: obitelj Pejačević kao studija slučaja*. Autorica kombinira analizu ikonografskih izvora i sačuvanih odjevnih predmeta kako bi rekonstruirala tranziciju elitne mode od „antičke jednostavnosti“ prema romantičarskoj dekorativnosti, pri čemu se obitelj Pejačević profilira kao jedan od ključnih medijatora europskih modnih trendova na istočnoeuropski prostor.

Preostaje izraziti nadu da će radovi sabrani u ovome tematu koji interpretativno analiziraju status, funkcije i značenja antičke baštine u raznovrsnim medijima i žanrovima od gimnazijske poezije, pravnih udžbenika do vojničkog umijeća i materijalne kulture, biti koristan prinos razumijevanju statusa hrvatske prosvjetiteljske intelektualne tradicije i kulture u europskom kontekstu te da će potaknuti nova interdisciplinarna istraživanja uloga i naslijeđa antike u hrvatskom „dugom“ 18. stoljeću.

Urednici

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

57

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 **FF press**

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors

Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor

Zvezdana Sikirić Assouline

Pomoćnik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief

Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board

Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history),
Tvrтко Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history),
Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication

Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor

Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest),
Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje),
Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková
(České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova),
Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds),
Beata Mozejko (Gdansk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel),
Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih
časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)

Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing

Marta Janković

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*